

Socialinės kaimo bendruomenės formavimosi prielaidos sovietinio laikotarpio Lietuvoje

VYLIUS LEONAVIČIUS, EGLĖ OZOLINČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Sociologijos katedra, K. Donelaičio g. 52-309, LT-44244 Kaunas

El. paštas: V. Leonavicius@smf.vdu.lt; egluix@yahoo.com

Straipsnyje analizuojamas sovietinės kaimo modernizacijos pasekmės ir jos poveikis dabarties kaimo bendruomenės formavimuisi.

Raktažodžiai: sovietinė kaimo modernizacija, bendruomenė

ĮVADAS

Valstybinio socializmo žemės ūkio politika buvo plėtojama šiek tiek skirtingai kiekvienoje buvusioje socialistinėje šalyje (Repassy, Symes 1993; Kovach 1994). Šiame straipsnyje daugiau dėmesio skirsime sovietinio žemės ūkio ir kaimo bendruomenės ypatumų analizei, nes pagrindinis mūsų tyrimo objektas – sovietinio ir posovietinio laikotarpio Lietuvos kaimo bendruomenės raida. Darbo tikslas – atskleisti bendruomenės formavimosi socialines prielaidas.

Lietuvos kaimo sociologija jau turi tam tikrą įdirbį. S. Būdvytis (1994) tyrinėjo kaimo bendruomenes sovietiniu laikotarpiu Juska A. et al. (2005, 2006) – kaimo bendruomenių kūrimąsi posovietiniu laikotarpiu. Kiti autoriai (Pocius 2002; Vitunskienė 2002; Kriščiūnaitė 2002; Poviliūnas 2002, 2005; Brazienė et al. 2004) nagrinėja kaimo žmonių užimtumo, pajamų nelygybės, nedarbo, skurdo atskirties problemas. Dažnai apie šiandienines ekonomines bei socialines kaimo gyventojų problemas svarstoma *Leader* programos kontekste (Atkočiūnienė et al. 2004; Poviliūnas 2002; Uždavinienė et al. 2002; Treinys 2004). Baltijos valstybių posovietinio kaimo raida domisi ir kai kurie užsienio autoriai (Alanen et al. 2003; Harboe 2006; Nikula 2004). Speciali tyrimų publikacijų serija skirta žemės ūkio ir maisto sektoriui Vidurio ir Rytų Europoje (*Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe* IAMO), bet ji labiau atspindi žemės ūkio raidą.

Lietuvos kaimo sovietinę modernizaciją ir jos poveikį kaimo bendruomeniniams santykiams detaliau aptarsime pasirėmę Jurbarko r. buvusio Klausučių valstybinio žemės ūkio pavyzdžiu. Energingo vadovo valdomas turtingas ūkis kartu buvo ir parodomasis Lietuvos žemės ūkio įmonių bei kaimo sovietinės modernizacijos pavyzdys. Būtent dėl to galima teigti, kad Klausučiai būtų ir vienas ryškesnių Lietuvos kaimo sovietinės modernizacijos pavyzdžių.

Empiriniai duomenys buvo renkami 2005 m. 04 ir 2007 m. 05. Apklausėme 26 informantus, atrinktus „Sniego gniūžtės“ metodu. Jauniausiam buvo 50 m., vyriausiam – 90 m. Kalbėtasi informantų namuose. Jų trukmė – nuo 30 min. iki 2 valandų. Tyrimo metu buvo domimasi sovietinio laikotarpio paskutiniaisiais dvidešimtmečiais (1970–1990) ir dabarties kaimo bendruomene.

SOVIETINĖ KAIMO MODERNIZACIJA: KOLŪKINIS ŽEMĖS ŪKIS

Buvusios valstybinio socializmo visuomenės tipologiškai laikytinos atskiru moderniosios visuomenės atveju (Bell 1976; Giddens 1996 (1990)), o *sovietinės modernizacijos* terminu norėtume pabrėžti, kad industrializacija, urbanizacija, biurokratizacija, intervencinė gerovės valstybės prieiga (*interventionist welfare approach*) ir kiti moderniosios visuomenės sudėtiniai elementai valstybinio socializmo šalyse buvo įgyvendinti labai specifiskai (Outhwaite, Ray 2005; Leonavičius, Keturakis 2002). Kaimo sovietinės modernizacijos modelis ypatingas dar ir tuo, kad tai tarsi alternatyvinis *europietiškojo* ir *Cairnso grupės žemės ūkio plėtros modelių*, kurie remiasi labai skirtingomis socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis sąlygomis, atvejis. Lietuvos žemės ūkiui neabejotinai būtų artimesnis europietiškas žemės ūkio modelis, bet sovietinė modernizacija labai pakoregavo jo ekonomines, socialines ir kultūrinės prielaidas, todėl kai kuriais bruožais jis artimesnis Cairnso grupės modeliui¹.

Sovietinių planuotojų pagrindiniai tikslai – sukurti žemės ūkyje sistemą, analogišką dideliams pramonės fabrikams (O'Brien, Patsiorkovski et al. 1996: 678) – buvo siejami su žemės ūkio specifine **industrializacija** (*kolektyvizacija, melioracija, elektrifikacija, mechanizacija, chemizacija ir t. t.*). Veikiausiai būtų galima vienareikšmiškai teigti, kad sovietinis kolektyvinis žemės ūkis – tai tam tikras žemės ūkio „supramoninimo“ modelis, turėjęs garantuoti aukštą masinės žemės ūkio produktų gamybos lygį. Nors ir nekokybiškos, bet elektrifikuotos ir mechanizuotos fermos bei fermų kompleksai turėjo veikti tarsi maisto pramonės žaliavų tiekimo fabrikai, organizuoti panašiu į *fordistinį* gamybos būdą.

Kolektyvizacija, vienkiemių naikinimas, melioracija skatino savotišką **kaimo urbanizaciją**, kuri privertė kaimo gyventojus persikelti į gyvenvietes:

„Vienas iš kelių kaimui ir miestui suartinti yra vienkiemių sistemos likvidavimas, kūrimas stambių gyvenviečių, kur gyventojai turėtų ne tik šiuolaikinius – su vandentiekio, kanalizacija, centriniu šildymu ir pan. – butus, bet ir geresnes kultūrinės sąlygas, plačiau galėtų naudotis buitinėmis, prekybinėmis ir kitomis paslaugomis“ (Skardžius 1976: 10).

1990 m. dauguma kolūkių ir valstybinių ūkių turėjo pagrindines paslaugas teikiančias institucijas (Pronskus 2004). Visos paslaugos buvo telkiamos gyvenvietėse, o prastas susisiekimas iš vienkiemių praktiškai daugumai kolūkiečių nepaliko kitų alternatyvų². Tiesa, skirtinguose Lietuvos regionuose šios sąlygos buvo nevienodos.

Kolūkinės sistemos **biurokratizacija** turi panašumų su M. Weberio aptarta moderniosios visuomenės institucijų biurokratine organizacija, bet sezoninis žemės ūkis turi savo specifinių

¹ *Europietiškojo žemės ūkio modelio* (EŽŪM) bendrumai: stiprios bendruomeninio gyvenimo tradicijos, bendruomenėse vyrauja nedidelių ūkininkų šeimos ūkiai, turintys ilgą privačios nuosavybės raidos istoriją; žemės ūkio naudmenos daugelį šimtmečių naudojamos žemės ūkio tikslams; kaimo paveldas yra svarbus nacionalinio tapatumo veiksnys; sustiprėjusi žemdirbių ekologinė savimonė; maisto produktų etikos ir gyvulių gerovės suvokimas. Tuo tarpu Cairnso grupės žemės ūkio modelis yra priešingas: stambūs ūkiai, neturintys paveldo tradicijų; kaimo kultūra neturi didelės įtakos nacionaliniam tapatumui; ekologinė sąmonė nėra stipri; liberalesnis požiūris į maisto etiką ir gyvulių gerovę. Pastarasis žemės ūkio modelis būdingas Naujojo pasaulio kraštams: Kanadai, Australijai, Argentinai, PAR ir t. t.). Tuo tarpu dauguma Europos tautų plėtoja EŽŪM, kuris remiasi kaimo bendruomene bei siekia suformuoti daugiafunkcinę kaimo žmonių veiklos sampratą (Almås, Reidar 2004; Treinys 2002).

² Anot Symes, produktyvistiniu žemės ūkio raidos laikotarpiu susiformavo ryškiai dualistinė žemės ūkio struktūra. Nepaisant žemės ūkio intensifikacijos ir stambių sovietinių ūkių ir kolūkių vyravimo, sovietiniame žemės ūkyje išliko smulkūs ūkiai (neformali antroji ekonomika), o jie bendroje žemės ūkio produkcijos apimtyje sudarė gana didelę dalį (Symes 1992: 196).

reikalavimų, kuriuos sudėtingiau reglamentuoti. Kolūkinė sistema rėmėsi hierarchinio pobūdžio organizacija, kurioje vadovaujančios pozicijos ir vaidmenys sudarė stratifikuotą piramidę su numatytais taisyklėmis, apibrėžtu kiekvieno organizacijos lygmens pareigūnų elgesiu, nustatytu pareigūnų darbo laiku (nors žemės ūkyje jį tekdavo koreguoti), fiksuotu atlygiu už atliktą darbą, darbo ir privataus gyvenimo diferenciacija (kolūkyje ji nebuvo griežta), tačiau sovietinė žemės ūkio sistema savitai įgyvendino šiuos klasikinius biurokratijos bruožus.

VALSTYBINIO SOCIALIZMO VISUOMENĖS SOCIALINIS SUSISKAIDYMAS

Jei į klases kapitalistinė visuomenė susiskaido pagal gamybos priemonių nuosavybės santykį, o poindustrinėje labiau pagal gamybos priemonių valdymo, techninio ir kito žinojimo santykį, tai valstybiniame socializme individai susiskaido į statuso grupes pagal užimamą vietą biurokratinėje sistemoje (Szelenyi 1994). Nors sovietinės visuomenės susiskaidymo struktūroje taip pat išryškėjo techninio žinojimo svarba, bet vis dėlto sovietinis susiskaidymas labiau priimana luominį susiskaidymą. Totalitarinė sistema lėmė, kad užimama pozicija priklausė nuo lojalumo, tinkamos socialinės kilmės ir sistemai „priimtino“ individo asmeninio gyvenimo. O aukštesnės biurokratinės ir partinės valdžios palaiminta pozicija tarsi savaime legitimavo šioje pozicijoje esančių individų priimamų sprendimų teisėtumą (apie industrinį etatizmą žr. Castells 2007).

Anot suomių sociologų Alaneno et al. (1999), sovietinio žemės ūkio narius galima skirstyti į tris statuso grupes: Hierarchijos *viršūnėje* – kolūkio vadybos nariai, kuriems priklausė kolūkio vadovas, gamybos skyrių vadovai ir vadovo patikėtiniai; *Viduriniojo statuso grupėje* – technikai bei specialistai, įskaitant specialistus, dirbančius socialinėje kolūkio infrastruktūroje (mokytojai, bibliotekos darbuotojai, kultūros, medicinos darbuotojai, vaikų darželio personalas, taip pat mašinų (technikos) vairuotojai bei kiti įgūdžių turintys darbuotojai); *Hierarchijos apačioje* – „kiti“, t. y. paprasti darbuotojai, pensininkai. Visi buvo glaudžiai integruoti į kolūkinę sistemą ir buvo priklausomi nuo kolūkinės biurokratinės valdžios viršūnės. Shelenyi (1994: 726) nuomone, sovietinio tipo visuomenėse biurokratai uzurpavo galią ir savo pobūdžiu pasirodė stipriai archaiški, todėl susiklostė savitas luominis visuomenės susiskaidymas. Socialinis susiskaidymas ir biurokratijos stiprėjimas, anot konflikto ir elito teorijų šalininkų, slopina demokratizacijos procesus bei formuoja žmonių pasyvumą (Welzel 2006). Pilietinis solidarumas, galintis tapti pilietinio aktyvumo pagrindu, priklauso nuo socialinio kapitalo, t. y. nuo socialinių tinklų, savitarpio pasitikėjimo, padedančių veikėjams veikti drauge (Putnam 2001). Kaimo žmonių socialinis susiskaidymas ir totali priklausomybė nuo biurokratinės valdžios arba nuo socialinės sistemos turėjo neigiamai paveikti socialinių tinklų ir savitarpio pasitikėjimo plėtrą bei riboti kaimo bendruomenės raidą. Biurokratinės sistemos stiprėjimas silpnina teritorinės bendrijos individų tarpusavio sąveikos svarbą. Sistemos reguliuojamų santykių stiprėjimas neišvengiamai silpnina bendrijai būdingą tiesioginę socialinę sąveiką, stiprina individų atomizaciją, anonimiškumą bei susvetimėjimo jausmą. Silpnėjant teritorinės bendruomenės savarankiškumui, didėja individų ekonominė ir politinė priklausomybė nuo sistemos, todėl silpnėja bendrijos narių galimybės savarankiškai spręsti problemas, sumažina asmens vaidmens svarbą. Be to, sovietinė sistema visas galinčias tarpininkauti tarp individų ir valstybės struktūras laikė savo konkurentais, todėl nerėmė tradicinių savarankiškų ir savanoriškų organizacijų, neformalių prekybos ir amatų tinklų bei visų kitų bendruomenės prisirišimo formų, kurias buvo galima rasti nekomunistinių šalių kaimiškuose regionuose (O'Brien, Patsiorkovski et al. 1996: 683). Svarbu ir tai, kad kaimo žmonių socialinio ryšio ir socialinio kapitalo plėtrą riboja sektorinė, o ne teritorinė sovietinė žemės ūkio politika.

Aiškinantis sovietinio ir posovietinio laikotarpio kaimo bendruomenės galimybes, labai svarbi bendruomenių tyrinėtojo amerikiečių sociologo Larry Lyono koncepcija, kuri nurodo dvi sėkmingos bendruomenės sąlygų grupes. Santykinai jas galėtume pavadinti struktūrinėmis ir veikėjo sąlygomis. **Struktūrinės sąlygos** – tai bendruomenės narių fizinis saugumas, stipri ekonomika, sveikatos apsauga, švietimas, švari aplinka, optimalus bendruomenės dydis. Ši sėkmingos bendruomenės samprata atitiktų Europos žemės ūkio modelį, nes pastarasis kaip tik akcentuoja kaimo veiklos daugiafunkciškumą (ekonomiką, ekologiją, kultūrinį paveldą ir t. t.). **Veikėjo sąlygos** – tai santykinė narių laisvė, kategorinė lygybė, komunalinė brolybė, reprezentatyvus bendruomenės valdymas, bendruomenės narių tapatinimasis su bendrija ir įsipareigojimas jai (Lyon 1999; Būdvytis 1994).

STRUKTŪRINĖS SĖKMINGOS BENDRUOMENĖS SĄLYGOS SOVIETINIO LAIKOTARPIO KAIME

Klausučių valstybinis ūkis galėtų būti laikomas *sovietinės gerovės valstybės* ir sovietinio žemės ūkio pavyzdžiu Lietuvos kaime. Paskutiniaisiais sovietinio laikotarpio dešimtmečiais sėkmingos bendruomenės struktūrinės sąlygos šiame ūkyje buvo išplėtos tam laikui beveik maksimaliai. Absoliuti gyventojų dauguma naudojosi visais komunaliniais patogumais, už kuriuos mokėdavo nedidelį mokestį. Gyventojai buvo nemokamai aprūpinti dekoratyviniais augalais pasipuošti aplinką, nemokamai sudarinėjami aplinkos apželdinimo projektai, gyvenvietėje besistatantiems namus ūkis dengdavo 50% sąmatinės vertės. Pagal tuo metu buvusius įstatymus, ūkio dirbantiesiems buvo priskirti dirbamos žemės plotai, į kuriuos visiems norintiems gyventojams už nedidelį mokestį ūkis pasėdavo ar pasodindavo įvairių augalų. Klausčiuose įsteigtas medicinos punktas, teikiamos stomatologo, fizioterapijos, masažo paslaugos. Nemokamai suteiktos patalpos vaistinei, knygynui, valgyklai, bibliotekai, paštui, buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatui, medicinos punktui, buvo mokami atlyginimai stomatologui ir gydytojui. Iš rajono profsąjungos komiteto buvo gaunami poilsiniai, gydomieji bei turistiniai kelialapiai, ūkio pastatytas sveikatingumo centras, teikiama pagalba mokyklai, prie mokyklos pastatytas bendrabutis (*Seredžius*, 2003: 281–282).

Gyventojai neturėjo nekilnojamojo turto nuosavybės, todėl iškilus net nedidelėms gyvenamojo būsto ar kitoms problemoms, kolūkio gyventojai kreipdavosi į valdžią, kuri buvo atsakinga už priežiūrą.

Informantas (čia ir toliau informantų kalba netaisyta): *Jau jeigu reikia ko, ar kambarį, ar sulūžo grindys, ar pečius nugriuvo, tai nueini pasakai, nei mokėt, nieko. Nes buvo valdiški butai, paskui išsipirkom. O anksčiau tai padėdavo, iš kolūkio duoda darbininkus, užtaiso. Skaitėsi jų namai, jų viskas (melžėja).*

Klausučių ūkio žmonių gyvenimas atitiko visas struktūrinės sėkmingos bendruomenės sąlygas – bendruomenės nariai buvo fiziškai saugūs, santykinai klestėjo ūkio ekonomika, ūkis turėjo savo sveikatos priežiūros ir švietimo institucijas, sutvarkytą ir švarią aplinką. Kadangi ūkio gyvenvietė buvo įkurta beveik tuščiam lauke, absoliuti Klausučių gyvenvietės gyventojų dauguma buvo ateiviai, gavę butus ar namus tik po to, kai įsidarbino ūkyje. Tad absoliuti dauguma gyventojų buvo priklausomi nuo ūkio administracijos.

KOLŪKIEČIŲ SANTYKIAI SU KOLŪKINĖS SISTEMOS BIUROKRATIJA

Klausučių ūkio sistema turėjo biurokratinei organizacijai būdingą hierarchinę struktūrą, kurią aprašė ir suomių sociologai. Jos viršūnėje direktorius, jo pavaduotojai, vietos partinės organizacijos ir profsąjungos lyderiai, toliau atsakomybė skirstoma penkiems teritoriniu pagrindu suskirstytų skyrių vedėjams bei jų pavaduotojams, brigadininkams ir galiausiai eiliniai lauko ir fermų darbuotojai.

Tyrimo metu Klausučiuose nustatytas dvejopas darbuotojų skatinimas. Darbuotojams buvo mokami didesni nei kituose ūkiuose atlyginimai, geriau dirbančius apdovanodavo premijomis. Kaip teigia kai kurie informantai, susirinkimų metu (juose dauguma darbuotojų privalėjo dalyvauti bei dalyvaudavo) dalindavo ir apdovanojimus, kurie atlikdavo ne tik skatinamąją funkciją, bet ir siekė stiprinti darbuotojų tapatybę su ūkiu:

Informantas: *Dalyvaudavom visados. Apdovanojimus duodavo ir dabar dar turiu laikrodį valdžios dovanotą. Ir tebeina gerai...*(statybininkas).

Informantas: *Nu kaip nedalyvausi! Buvau ir kaip ta... deputatė!* (melžėja).

Savęs tapatinimas su klestinčiu kolūkiu buvo ypač svarbus veiksnys stiprinant teigiamą individų aktyvumo nuostatą. Kitas gamybos organizavimo būdas – išorinė sistemos vykdoma griežta kontrolė. Darbų paskirstymas ir atsakomybė, panašiai kaip gamykloje, buvo aiškiai apibrėžta ir nustatoma laikantis pavaldumo santykių:

Informantas: *Ne. Jau buvo kada, tiesiog žinojai – įstatymas buvo toks išaiškinta vedėjų, kad va, daleiskim tu kokių laikų rytą pradedi pašarus ruošti, kokių laikų pašeri ir kada tau laikas. Gali tu išeit į namus ir vėl ateit – nustatyta buvo iš anksto, kiekvieną dieną nereikėdavo jau – nu da laisvas būdavo darbininkas vienas, duoda laisvą dieną, gauni savaitę (kiaulių šėrėja, karvių melžėja).*

Informantas: *[...] kad paskirstydavo tuos darbus [...] ūkyje buvo komanduojama viskas iš viršaus. Numatydavo ir tuokart, nu, žinoma, jei žmogus norėdavo, gal paskirdavo ką, o šiaip tai... kaip sakant, jau nepriklausė vien nuo žmogaus, bet reikėjo suderinti su viršininkais (mokytojas).*

Laisvė pareikšti savo nuomonę kolūkio klausimais nebuvo uždrausta, bet visgi ja pasinaudodavo labai mažai kolūkiečių. Dauguma pripažindavo, kad pasyviai stebėjo gamybos organizavimo procesą ir pakludavo administracijos įsakymams. Į klausimus, susijusius su paklusimu kolūkio administracijos sprendimams, dauguma atsakė taip:

Informantas: *Nu pakludavau. Direktorius buvo toksai griežtas, tai mes visos brigados turėjom po savo vyresnįjį.*

Interviuotojas: *Ar vykdydavote sprendimus jei su jais nesutikdavote?*

Informantas: *Tai tokių dalykų mes negalėjom daryt. Kad kolūkiečiai nesutiktų taip nebuvo. Sutikdavo visada* (statybininkas).

Priimamų sprendimų darbuotojai net nekvestionuodavo, dažniausiai pasirinkdami poziciją paklusti ir elgtis „taip, kaip reikia“. Sprendimų priėmimai suvokiami kaip aukštesnės pareigos turinčių kolūkio darbuotojų privilegija, kurios eiliniai darbuotojai neturėjo.

Informantas: *Aš šitų atvejų nežinau. Gal iš vyresnių technikų būdavo taip – jei kas prieštaraudavo, tai „šiuūt“ – ir taip ne vienas yra išėjęs – elektrikas, inžinierius ne vienas yra taip neišbuvę* (mokytojas).

Kai kurie informantai paklusnumą pateisina tuo, kad ūkis buvo turtingas ir darbuotojams sudarydavo geras materialines sąlygas.

Interviuotojas: *O ar būdavo taip, kad nesutikdavote su kokių nors sprendimu, bet vis tiek vykdydavote?*

Informantas: *Na, žinokit, kai pas mus buvo geras ūkis, tai tokių dalykų ir nebuvo. Nebuvo. Pas mus geras ūkis buvo* (kasininkė, skyriaus vedėja žmona)...

Moderniosios visuomenės socialinė sistema sutvarkyta pagal tam tikras taisykles, kurių visiems individams privalu laikytis, kad būtų užtikrintas efektyvus jos veikimas. Sistema yra pakankamai nuasmeninta, tad susidurdamas su ja akis į akį, individas iš tikrųjų susiduria ne su asmenybėmis, užimančiomis tam tikras pareigas, o tiesiog su pareigybių turėtojais

(Inglehart 1997). Tačiau dažniausiai, iškilus įvairioms problemoms, ūkio žmonės kreipdavosi ne į aukštesnę hierarchinę poziciją užimančių asmenį, o tiesiai į ūkio vadovą:

Informantas: *Nu, aš nežinau. Taip buvo nutarta, taip buvo priimta, kad visokie darbai, kokie bebūtų, net jeigu paprastas gyventojas norėtų nusipirkti pieno iš fermos, brigadininkas neturėjo teisės parduoti. Turėdavo direktorius pasirašyt. Direktorius pasižiūri ant ko pasirašo, pvz., lengvatinėm sąlygom ar kaip, informuoja. Duodavo lengvatinėm sąlygom, ar išsimokėjimui, kiaulę ar karvę, bet vis tiek buvo suderinta su direktorium (brigadininkas).*

Sovietinei žemės ūkio įmonei buvo būdinga ne tik griežta biurokratinė valdžios struktūra, bet ir *paternalistinis-autoritarinis valdymo būdas*, kuomet ūkio direktorius yra ne tik paskirtas valdžios, bet ir griežtas bei visas grandis reguliuojantis asmuo, kuriam ne tik darbo, bet dažnai ir nedarbo metu privaloma paklusti. Dar daugiau jo autoritarinio valdymo pobūdis dažnai esti ypač pozityviai vertinamas ir legitimuojamas žemesniuose hierarchijos pozicijose esančių žmonių:

Informantas: *Na, kiek man iš vadovaujamo teko matyti, – kad viską jie darydavo iš viršaus. Nekreipdavo per daug dėmesio – nenori, – eik šalin ir taškas. O tu, kur atlyginimas buvo aukštesnis tas, tai taip sakant, jau nesiskaitydavo – prieštarauji – eik į laukus, ar kur ten, kur mažiausias atlyginimas. [...] buvo griežta geležinė tvarka ir nepaklusimo atvejų negalėjo būti [...] buvo čia tikrai geležinė tvarka (mokytojas).*

Informantai pabrėžia, kad nebuvo reikalo patiems bandyti ieškoti sprendimų, nes buvo administracija, kuri už juos tvarkė. Savarankiškumas ir autonomiškumas nuo kolūkio administracijos buvo įmanomas tiek, kiek leido pati vadovybė.

Informantas: *Nu tik jau savus darbus kaip atliekant. Stengdavais, darydavai kaip geriau, kad da – a kas apsirgdavo a ką, tai pats gydydavai, nebėgdavai jau į valdžią... (kiaulių šėrėja).*

Informantas: *Kokiais klausimais, vaike, nuspręst. Atėjai, pasimilžai pieną, jeigu pamatei, kad nusemia ten ar ką, tai išspręsdavau, o ten daugiau tai... Pas direktorių. Be direktoriaus nieks nieko nedarė (melžėja).*

KOLŪKIEČIŲ LAISVALAIKIS IR PRIVATI ERDVĖ

Socialinio gyvenimo organizavimas Lietuvos kaime sovietinės modernizacijos laikotarpiu neapsiriboja vien gamybinės veiklos organizavimu bei kontrole, o apima ir kolūkiečių laisvalaikį, kuris yra individų privataus gyvenimo dalis.

Informantas: *Nebuvo to mėnesio, kad nebūtų renginių. Į mėnesį du kartus tai mažiausiai būdavo kultūros namuose renginiai. Visi ansambliai čia yra suvažiuavę. Salė didelė, žmonių daug, kur jiems dėtis. Kultūros namų direktorius buvo meno vadovas ir kreipė dėmesį į tą. Rajone nebuvo tokios salės. Tai, jeigu kas būdavo, „Rusijos dienos“, delegacijos atvažiuodavo, latviai, visos organizacijos čia buvo. <...> Joninės, ir žiemos palydos, ir pusmečio rezultatų, metų suvedimai, tokios buvo grandiozinės. [...] Parkas didžiulis, apšvietimai visur buvo, stadionai. Viskas buvo organizuojama. Ūkis turėjo dideles išlaidas tokiem dalykam, bet kitaip nepritrauks žmonių. Iš visur tie žmonės važiuo (buvęs fermos vedėjas).*

Informantai pasakojo, jog žmonės labai aktyviai dalyvaudavo kultūros namų organizuojamuose renginiuose ar saviveikloje. Pažymima, jog jei pats informantas neturėjo galimybės dalyvauti tam tikroje veikloje (moterys kaip pagrindinę nedalyvavimo priežastį įvardydavo vaikų priežiūrą ir namų ruošą), tai bent situoktinis ar vaikai buvo aktyvūs įvairių saviveiklos būrelių dalyviai:

Informantas: *Dainavom mudu su tėvu. Dainavom, tėvas ir Vilniuj buvo, po visur važinėjo, abudu niekur neišvažiuosi. [...] Sūnus buvo muzikantas. [...] smagu buvo gyvent ir viskas. Daug smagiau nei dabar (buvusi melžėja).*

Į klausimą, ar teko patiems informantams ruošti ar padėti ruošti šventes ar kitus renginius, dauguma atsakė neigiamai. Interviu duomenys rodo, jog dažniausiai šventes ir kitus renginius organizuodavo kultūros namų darbuotojai:

Interviuotojas: *Ar Jūs dalyvaudavot pasiruošimuose?*

Informantas: *Tikrai ne.*

Interviuotojas: *Ar pažinojot, kas organizuodavo tas šventes?*

Informantas: *Pagrindė, tai buvo profsąjungos pirmininkas, kultūros namų darbuotojai (mokytoja).*

Apie galimybę savarankiškai organizuoti šventes ar renginius žmonės atsakė neigiamai, motyvuodami tuo, jog kultūros namai viską organizuodavo, todėl žmonės *neturėjo poreikio organizuotis patys*. Savarankiškai informantai organizuodavo tik asmeninius jubiliejus ar kitas šeimos šventes.

Interviuotojas: *O ar patys savarankiškai organizuodavotės kokius nors renginius?*

Informantas: *Nu, kad ne. Buvo pas mus kultūros darbuotojai, kurie linksmo (buhalterė).*

Interviuotojas: *Ar būdavo galimybių organizuoti renginius patiems žmonėms?*

Informantas: *Patiems žmonėms? Darbininkams jūs turit minty?*

Interviuotojas: *Bet kuriems kolūkio darbuotojams.*

Informantas: *Tai tikrai ne, kadangi čia buvo stipri kultūrinė bazė, tai mūsų žmonėms nebuvo reikalinga tas organizuoti. Čia buvo dideli kultūros gražūs namai ir visi renginiai vykdavo (buvusi kasininkė, skyriaus vedėjo žmona).*

Tačiau net ir švęsdami dideles šeimos šventes kolūkiečiai neišsiversdavo be ūkio pagalbos. Ūkio administracija galėjo suteikti transportą, lengvatinėmis sąlygomis parduoti produktų ir t. t.

BENDRUOMENIŠKŲ SANTYKIŲ SOCIALINĖS PRIELAIIDOS

Dalis respondentų pateikia savarankiškas draugų, giminių, kaimynų nedideles talkas priskirtuose žemės ploteliuose. Tačiau tas sutelkties ratas apsiribodavo „pačiais artimiausiais“ („iš tolimesnių, kad ne“).

Interviuotojas: *O ar organizuodavot kokias talkas, kad ne kolūkis organizuotų, bet patys žmonės?*

Informantas: *Nu žinot, artimi kaimynai vienas kitam tai padėdavo kaip ten kas, vienas, daleiskim, bulves kas – kada pas vieną keli susitarę, tai pas kitą – būdavo nedidelė – artimi kaimynai, pažįstami, giminių, va, [...] tai na grynai tokiu būdu.*

Informantas: *Jau artimų kaimynų pagalba tai suteikdavom kiekvienam jau taip. Pas mane, paskui pas kitą – va taip.*

Informantas: *Nu, kad daugiau giminės ir kaimynai viens kitam padėdavo – iš tolimesnių tai, kad ne (mokytojai).*

Tačiau dažniausiai pagalbos atvejais viena ar kita forma įsikišdavo ir kolūkio administracija, pvz., leisdavo naudotis, nereikalaujant užmokesčio, autobusais per laidotuves ar sunkvežimiais atsivežti statybines medžiagas.

Informantas: *[...] mano vyras, kai mirė, tai davė mašiną, ir keturedėlis, kai buvo irgi davė nemokamai, iš ūkio. Buvo pagalbos, buvo (melžėja).*

Minint talkas, informantai kalba apie kolūkio rengiamas masines viešas aplinkos tvarkymo talkas, už kurių organizavimą buvo atsakinga taip pat ūkio vadovybė arba vadovybės paskirti žmonės.

Informantas: *Nu, Lenino buvo talkos, tai sekmadieniais, šeštadieniais susibėgdavom. Žiūrėk nedarbo diena, o į darbą einam, reikia derlių nuimt. Prie Sruogos buvo tvarka. O taip tai, kokias*

čia talkas darys. Būdavo aplinkos atskirai, aplinką tvarko moterys išskirtos, fermoje susitvarkom, va, laukininkystė... (buvusi melžėja).

Informantas: *Talkos būdavo numatytos, pranešta kada bus, bet mūsų Klausučių gyvenvietė tai būdavo miela pažiūrėt. Buvo tokia (pavardė) – puiki moteris. Vienu žodžiu jinai priklausė aplinkai palaikyt, skaitos buvo agronomė... (buvusi kiaulių šėrėja, karvių melžėja).*

Dalis atsakiusių teigė, jog nebuvo jokių alternatyvių kolūkio sistemai bendruomeninių ryšių. Visus bendro gyvenimo klausimus sprendavo ūkio valdžia.

Interviuotojas: *Ar buvo kokių progų, kad rinkdavotės į bendruomenę?*

Informantas: *Kad nelabai. Neteko (statybininkas).*

Informantas: *Kad tokių bendruomenių nelabai ir būdavo. Pas mus nebuvo, nebuvo (laukininkystės darbuotoja).*

Informantas: *Nebuvo tokių. Kas prie kultūros, – kultūros, bet šiaip nebuvo kokio taip. (kiaulių šėrėja, karvių melžėja).*

Sprendžiant negamybines problemas dar galėjo padėti moterų taryba, kuri taip pat įsteigta kolūkio vadovybės. Tuo tarpu iškilus kitokio pobūdžio („grynai asmeninems“) problemoms, daugelis respondentų jas sprendavo „kiekvienas atskirai“, neorganizuotai.

Interviuotojas: *O spręsti kokias problemas ar susirinkdavote kartu, ar spręsdavote atskirai kokias problemas?*

Informantas: *Tai jeigu ko nors reikdavo – eini pas valdžią jeigu ko nors reikia, o jei ne – tai kiekviens savo – nieko tokio jau labai bendro nebuvo (buvusi kiaulių šėrėja, karvių melžėja).*

Interviuotojas: *O ar susirinkdavote bendrai spręsti kokių problemų, ar spręsdavote kiekvienas atskirai?*

Informantas: *Sau, kiekvienas sau... Kas atsitinka, tai sau (buvusi melžėja).*

DISKUSIJOS

Visuomenės modernizacija plėtojasi keisdama tradicinius socialinius ryšius ir formuodama nauji visuomeninius santykius. Tačiau modernioje visuomenėje išlieka arba formuojasi nauji įvairaus pobūdžio bendruomeniniai ryšiai, kurie remiasi ne sistemos primetais santykiais, o laisvanoriškais, santykinai autonomiškais greta gyvenančių (teritoriniai) ar turinčių bendrų interesų (funkciniai) žmonių bendruomeniniais santykiais. Kaimo žmonių santykiai ypatingi tuo, kad socialinė modernizacija kaime nepanaikina tradicinių santykių, nes gyvendami ribotoje teritorijoje, žmonės yra priversti nuolat bendrauti asmeniškai. Tuo tarpu sovietinė intervencinė gerovės valstybė, grindžiama gamybos sistemos vyravimu, formavo tik vieną sėkmingos kaimo bendruomenės sąlygų grupę – struktūrinės sąlygas, o veikėjo sąlygos buvo užslopintos, todėl sovietinio laikotarpio kaime formavosi savita socialinio su-
telktumo forma.

Sovietinė žemės nacionalizacija ir kolektyvizacija, gamybos biurokratizacija ir viską apimanti socialinė kontrolė kaimo žmonių santykius padarė totaliai priklausomus nuo gamybinės sistemos ir jos biurokratinės struktūros. Šia prasme sovietinė žemės ūkio politika primena Cairnso grupės žemės ūkio politikos modelį. Lietuvos kaime buvo formuojami stambūs žemės ūkiai bei diegiamos įvairios technologijos, leidžiančios intensyviai žemės ūkio produktų gamybą, o kaimo tradicijos, ekologija, kraštovaizdis, maisto etika, panašiai kaip ir Cairnso modelyje, buvo tapę antraeiliais dalykais, geriausiai atveju, priklausantys nuo ūkio vadovų geros valios. Kita vertus, skirtingai nuo šalių, kuriose vyrauja Cairnso modelis, Lietuvos kaime buvo pagrindiniai elementai, kuriais remiasi EŽŪM ir kurie sovietinei gamybos sistemai buvo antraeiliai. Autoritarinis režimas apribojo bendruomenės veikėjo sąlygas: individualią laisvę,

katgorinę lygybę, komunalinę brolybę, reprezentatyvų valdymą, tapatumą bei įsipareigojimą bendruomenei, nes produktyvistinei nuostatai šie dalykai atrodė nerelevantiški.

Kaimo ir žemės ūkio sovietinė modernizacija pasižymi tuo, kad kolūkinė sistema sukuria specifinį gamybinės sistemos reguliuojamų individų kaimo gyvenimą, kurį vadinti bendruomene būtų nevisiškai adekvatu. Jei sovietinio laikotarpio kaimo gamybos sektorių tipologiškai būtų galima prilyginti modernių visuomenių kaimo žemės politikai, tai socialinė kaimo plėtra reikalautų specifinio termino – *sovietizacija*. Sovietizacija – tai specifinis ir skirtingas tiek nuo tradicinės, tiek nuo klasikinio moderniosios visuomenės socialinės integracijos tipas, tarsi koks alternatyvus socialinis sutelktumas, kuomet gamybos sistema tampa ir socialinio sutelktumo pagrindu. Tarsi, tai būtų marksistinės socialinių santykių sužmoginimo, suvisuomeninant gamybinius santykius, sampratos praktinis įgyvendinimas, kurį kritikavo J. Habermasas. Anot jo, K. Marxas optimistiškai manė, kad kapitalistinių gamybinių santykių pakeitimas išspręstų socialinių santykių susvetimėjimą ir sukurs autentišką socialinę sąveiką. Sovietinė kaimo modernizacija akivaizdžiai iliustruoja tokio sumanymo utopiškumą.

Totalitarinė sistema, nepalikdama kitų socialinio sutelktumo alternatyvų, privertė kaimo žmones priimti ir susitapatinti su gamybos sistema. Tačiau kitaip nei standartiniame fabrike, kaime išlieka ir asmeniniai santykiai, todėl ir gali susidaryti iliuzija, kad kaime egzistuoja bendruomenė. Neatsitiktinai kai kurie tyrinėtojai šį kolūkinį socialinio sutelktumo pavidalą vadina bendruomene (Būdvytis 1994). Sovietiniu laikotarpiu faktiškai sunyko bendruomeniniai ryšiai, nes socialinis sutelktumas rėmėsi ne autonomiškais individualais, o prievartine gamybinės sistemos integracija, kuri kartu primetė ir visoms kitoms kaimo gyvenimo sritims sistemai būdingus hierarchinius ir pavaldumo santykius.

Kita vertus, būtų neteisinga teigti, kad Klausučiuose, kaip, veikiausiai, ir bet kurioje kitoje Lietuvos kaimo gyvenvietėje, susiformavo miesto tipo socialinių santykių visuomenė, nors čia socialiniams pokyčiams bendriausia reikšmė buvo būdingas individualizmas, beasmeniškumas, sutartimi grindžiami santykiai, atsirandantys iš valios akto arba aiškaus intereso, o ne iš afektyvių būsenų, įpročių ir tradicijų komplekso. Klausučiuose buvo sukurta artima miestui paslaugų infrastruktūros ir patogumų sistema, artima miestietiškam gyvenimui, bet socialinis sutelktumas rėmėsi gamybos sistemos primestais santykiais, derinamais su asmeniniais santykiais. Todėl ir asmeniniuose santykiuose kolūkiečiai bendravo pagal gamybinės sistemos hierarchiją.

Tipologiškai būtų galima teigti, kad sovietinė valstybė sprendė panašias modernizacijos problemas kaip ir kitos vakarietiškosios moderniosios visuomenės. Esminis skirtumas atsiremia į skirtingas sovietinės ir Vakarų visuomenių individų laisves. Nors šiuolaikinėse moderniosiose visuomenėse egzistuoja socialinė stratifikacija, o industrinėje gamybos sistemoje egzistuoja aiški hierarchija ir pavaldumas, bet teritorinė bendruomenė formuojasi iš santykinai autonomiškų ir nepriklausomų partnerių. Kaimo bendruomenės – tai daugeliu atvejų privačių vidutinių ūkių savininkų bendruomenė. Gamybos sistema šiuo atveju neturi tiesioginio poveikio bendruomenės socialiniams santykiams. Tad dalyvavimas bendruomenėje remiasi lygiateisių narių santykiais, kuriais grindžiama įvairaus pobūdžio (ekonominė, socialinė, kultūrinė, ekologinė) bendra veikla. Savo ruožtu lygiateisiai bendruomenės nariai renka juos atstovaujančią valdžią. Tuo tarpu kolūkio nariai buvo prieštaringoje situacijoje: jie gyveno greta vienas kito ir jų privačios erdvės nuolat kirtosi, bet kartu jie priklausė tai pačiai gamybos sistemai, kuri veikė kasdienius individų santykius. Kolūkis visų pirma – gamybos sistema, turinti aiškiai nustatytus hierarchijos ir subordinacijos santykius, o „kolūkinė bendruomenė“ – tai centralizuotai-paternalistiškai valdoma biurokratinė statusų sistema.

Individai turėjo galimybę palikti ūkį, bet kolūkis, ypač turtingas kolūkis, jiems garantavo santykinę materialinę gerovę. Dauguma respondentų pripažino, kad kolūkinė sistema jiems garantavo materialinį saugumą. Tad šiandien dauguma buvusių kolūkiečių mena „senus gerus laikus“ (Harboe 2006).

IŠVADOS

1. Kaimo sovietinė modernizacija (kolektyvizacija, industrializacija, urbanizacija, biurokratizacija ir t. t.) gamybos sistemą pavertė vyraujančiu kaimo gyvenimo sektoriumi
2. Socialinės kontrolės sistema buvo ne tik išplėtotą gamybos sistemoje, bet ir perkelta į kitas kaimo gyvenimo sritis.
3. Kolūkinė sistema garantavo materialinę gerovę, bet ji neformavo alternatyvaus socialinio sutelktumo, išskyrus tą, kurį formavo gamybos sistema.
4. Sovietinė modernizacija suardė tradicinę kaimo bendruomenę, bet nesudarė sąlygų atsirasti naujiems bendruomeniniams socialiniams dariniams, nes eliminavo savarankiško veikėjo galimybę. Visa žmonių veikla socialiai stratifikuotoje ūkio sistemoje apsiribojo administracijos įsakymų vykdymu.
5. Socialinė stratifikacija egzistavo ne tik gamybos sistemoje, bet ir kaimo kasdienio gyvenimo santykiuose. Socialinio kapitalo laikymas išskirtine elito nuosavybe, aukštesnėse pozicijose esančiųjų naudojimasis valdžia, kitokios nuomonės atmetimo atvejai, egzistuojantis *mes / jie* perskyra liudija esant hierarchinę pasiskirstymą pačioje socialinėje kaimo struktūroje.
6. Šventės, talkos, paslaugos, problemiškų atvejų sprendimo galimybės „nuleistos iš viršaus“, veikė kaip prievartinė priemonė organizuojant gyventojus į tam tikrą institucinius socialinius santykius grįstą „bendruomenės“ formą, informantų įvardijamą „kolūkio bendruomenė“.

Gauta 2008 03 06
Priimta 2008 03 27

Literatūra

1. Alanen, I.; Poder, N. J.; Ruutsoo Rein, H. 2003. *Decollectivisation, Destruction and Disillusionment: A Community Study in Southern Estonia*. Ashgate.
2. Almås, R. 2004. *Norwegian Agriculur History*.
3. Atkočiūnienė, V.; Aleksandravičius, A.; Bartkutė, D.; Senkutė, I.; Brazienė, R. 2004. *Kaimo bendruomenių plėtra*. Kaunas.
4. Bell, D. 1976. *The Coming of Post-Industrial Society. A venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
5. Berger, P. L. 2006. „Sociologija – tai ne kvietimas (?)“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 37–47.
6. Brazienė, R.; Guščinskienė, J. 2004. „Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 4: 50–56.
7. Būdvytis, S. 1994. „Bendrija kaip sociologijos objektas“, *Filosofija. Sociologija* 1(13): 24–35.
8. Castells, M. 2007. *Tūkstantmečio pabaiga. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenės ir kultūra*, Poligrafija ir informatika, 3.
9. Giddens, A. 1996 (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
10. Harboe, K. I. 2006. *Life Was Better During Soviet Times. The Discourse of Suffering in Lithuanian Countryside*. Max Planck Institute of Social Anthropology, Halle, Germany.
11. Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
12. Juska, A.; Poviliunas, A.; Pozzuto, R. 2005. „Resisting Marginalisation: The Rise of the Rural Community Movement in Lithuania“, *Sociologia Ruralis* 45 (½), April.

13. Juska, A.; Poviliunas, A.; Pozzuto, R. 2006. "Rural grass-roots organizing in Eastern Europe: the experiences from Lithuania", *Community Development Journal* 41, April: 174–188.
14. Kovach, I. 1994. "Privatization and family farms in Central and Eastern Europe", *Sociologia Ruralis* XXXIV(4): 369–382.
15. Kriščiūnaitė, L. 2002. „Skurdo priežastys Lietuvos kaime“, *Žemės ūkio mokslai* (Priedas) 4: 49–55.
16. Leonavičius, V.; Keturakis, S. 2002. „Sovietinė globalioji modernybė ir globalumo-lokalumo suvokimas sovietinėje Lietuvoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 40–50.
17. Lyon, L. 1987. *The Community in Urban Society*. Chicago, 1999.
18. Nikula, J. 2004. "Constructing Capitalist Firms: Former Socialist Industrial Complexes and their Struggle for Survival", in *Mapping the Rural Problems in Baltic Countryside. Transition Processes in the Rural Areas of Estonia, Latvia, Lithuania*, ed. I. Alanen. Ashgate.
19. O'Brien, D. J.; Patsiorkovski, V. V.; Dershem, L.; Lylova, O. 1996. "Household Production and Symptoms of Stress in Post Soviet Russian Villages", *Rural Sociology* 61(4). 674–698.
20. Outhwaite, W.; Ray, L. 2005. *Social Theory and Postcommunism*. Oxford: Blackwell.
21. Pocius, A. 2002. „Kaimo gyventojų užimtumas: būklė ir perspektyvos“, *Žemės ūkio mokslai* (Priedas) 4.
22. Poviliūnas, A. 2002. „Europos Sąjungos kaimo plėtros politikos tapsmas“, *Žemės ūkio mokslai* (Priedas) 4: 14–20.
23. Poviliūnas, A. 2002. „Lietuvos kaimo bendruomenė politinės atskirties akivaizdoje“, *Žemės ūkio mokslai* (Priedas) 4: 78–84.
24. Pronskus, M. 2004. *Tamsioji laisvės pusė*. Vilnius: Gairės.
25. Putnam, R. D. 2001. *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai.
26. Repassy, H.; Symes, D. 1993. "Perspectives on Agrarian Reform in East-Central Europe", *Sociologia Ruralis* XXXIII(1): 81–91.
27. *Seredžius*. 2003. Lietuvos valsčiai. 9-oji serijos monografija. Vilnius: Versmė.
28. Syme, D. 1992. "Agriculture, the State and Rural Society in Europe: Trends and Issues", *Sociologia Ruralis* XXXII(2/3): 193–228.
29. Skardžius, J. 1976. *Lietuvos TSR miesto ir kaimo socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo keliai*. Vilnius: Lietuvos TSR „Žinijos“ draugija.
30. Szelenyi, I. 1994. "Post-Industrialism, Post-Communism and New Class", in *Social Stratification. Class, Race and Gender in Sociological Perspective*, ed. D. B. Grusky. Oxford: Westview Press.
31. Treinys, M. 2002. „Kaimo veiklos daugiavfunkciškumas ir bendruomenių funkcijos“, *Žemės ūkio mokslai* (Priedas) 4: 61–71.
32. Uždavinienė, V.; Ribašauskienė, E. 2002. „Bendruomenių vaidmuo plėtojant kaimą“, *Žemės ūkio mokslai* (Priedas) 4: 85–91.
33. Vitunskienė, V. 2002. „Kaimo gyventojų pajamų nelygybė ir jos ekonominiai bei socialiniai veiksniai“, *Žemės ūkio mokslai* (Priedas) 4: 36–46.
34. Welzel, Ch. 2006. "Democratization as an Emancipative Process: The Neglected Role of Mass Motivations", *European Journal of Political Research* 45: 871–896.

VYLIUS LEONAVIČIUS, EGLĖ OZOLINČIŪTĖ

Conditions of community formation in Lithuania's countryside in the Soviet period

Summary

The main goal of the article was to reveal the particularities of Soviet modernization of Lithuanian agriculture and to show how this modernization was related to the community development of the countryside.

Investigating Lithuanian Soviet modernization and its impact on the rural community relationship, authors used the case of one of the richest Lithuanian horticulture farm which was also a demonstrative farm at that time. So it could be assumed that Klausučiai is one of the best samples of Soviet modernization in Lithuania.

Empirical data were collected during the period from April 2005 to May 2007, using the qualitative method; 26 informants were questioned.

The investigation proved that the core point of Soviet agriculture modernization was agricultural production. Kolkhoz (or the state farm) serves as a symbol of Soviet rural modernization like a factory of agricultural goods, on which directly depended all other spheres of life as well as the communication of rural people.

The life of each rural person totally depended on the kolkhoz system. That is why the kolkhoz rather destroyed the community of autonomous people than strengthened it.

Key words: soviet rural modernization, community